

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 261-273

Araştırma Makalesi

Dr. Öğr. Üyesi Mete Bülent DEGER

Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mazenderani@gmail.com

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ZÂHİDİN RİYÂ TESBİHİ

Özet

Klasik Türk Edebiyatı'nda zâhid; âşık, maşuk ve rakip gibi oldukça önemli bir yere sahiptir ve özellikle rind-meşreb şairler tarafından bazı şiirlerde olumsuz bir bakış açısı ile söz konusu edilmektedir. Bu çalışmada Klasik Türk Edebiyatı'nda zâhilde dair bir unsur olarak tesbihin riyâkârlık göstergesi şeklinde kullanımı konu edilmiştir. Çalışmamızın amacı divan şiirinde zâhid tipinin tesbihi riyâkârlık bağlamında kullandığı ifade edilen beyitleri tespit etmek ve bu bağlamda değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu sayede rind-meşreb şairler tarafından elinde tesbihi ile riyâkâr olarak telâkki edilen zâhilde karşı divan şairinin bakış açısı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Klasik Türk Edebiyatı'nda farklı yüzyıllardan 100'den fazla divan incelenerek divan şiirinde zâhilde dair bir unsur olarak tesbihin riyâkârlık sembolü olarak görüldüğü beyitler tespit edilmiştir. Çalışmamıza aynı beyit içerisinde zâhid, tesbih, riyâkârlık vb. unsurların bir arada bulunduğu beyitler dahil edilmiştir. Bu çalışma ile divan şiirinde zâhid tipinin tesbihi riyâkârlık sembolü olarak bulundurması ve böylece halkın dinî duygularını suistimal etmesi üzerine tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zâhid, riyâkârlık, tesbih, Klasik Türk Edebiyatı, rind-meşreb.

HYPOCRISY ROSARY OF ZÂHİD IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Abstract

Zâhid has a quite important place like lover, beloved and rival in Classical Turkish Literature and especially have been expressed with a negative perspective by rind-

meşreb poets in some poems. In this study, using as hypocrisy indicator of rosary as an element of zâhid is subjected in Classical Turkish Literature.

The aim of our study is to determine the couplets that are expressed to use the rosary in the context of hypocrisy by zâhid type in divan poetry and to make evaluations in this context. In this way, the point of view of the divan poet has been revealed against the zâhid who is considered by the rind-meşreb poets as a hypocrite with the rosary in his hand. In this context, more than 100 divans of classical Turkish literature have been examined and couplets have been identified in which rosary is seen as a symbol of hypocrisy. In the same couplet zâhid, rosary, hypocrisy etc. couplets containing elements are included to our study.

In this study are made determinations and evaluations about zâhid type's possession as a symbol of hypocrisy the rosary and thus abuse the religious feelings of the people in the divan poetry.

Keywords: Zâhid, hypocrisy, rosary, Classical Turkish literature, rind-meşreb.

Giriş

Divan edebiyatında dünya ve ahirete dair bakış açısı genel olarak rind ve zâhid olmak üzere iki tip üzerinde sembolleştirilmektedir. Divan edebiyatında sürekli çatışma ve mücadele halinde olan bu iki tip, divan şairlerinin dünyevi bakış açılarının temsilcileri olarak değerlendirilebilir.

Zâhid "Arapçadaki, Allâh'a yönelme ve başka her şeyi değersiz görme, anlamındaki "zühd"den türemiş bir kelime olarak "kaba sofı, Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte şüpheli şeylerden de kaçınan kişi"(Pala 2005: 488) anlamına gelmektedir. Rind ise "gönül eri, sarhoş, ayyaş kimse" (Türkçe Sözlük 2009: 1658) olarak tanımlanmaktadır ve divan şiirinde rind "dünya işlerini hoş görmektedir." (Pala 2005: 377) Bununla birlikte, divan şiirinde zâhid; menfaatçi, cennete ulaşmak için ibadet eden, dindar görünüşünün altında kötülük barındıran kaba sofı bir tip olarak tasvir edilirken rind ise hoşgörülü sahibi, ibadet ve inancının gösteriş için yapmayan ve genel olarak şairin dünyevi görüşünü yansıtan kişi olarak söz konusu edilmektedir. Bu bağlamda bir divan şairinin edebî şahsiyetine dair değerlendirmelerde "zâhid" şeklinde nitelendirme pek yapılmaz da "rind" olup olmadığı belirtilmektedir.

Çalışma konumuzun temel unsuru olan tesbih ise Kuran-ı Kerim'de pek çok ayette söz konusu edilmekte ve "sübhanallah kelimesini söylerek Allah'ı ta'zim etme" (Devellioğlu 2005: 1089) anlamında kullanılmaktadır. Tesbih, somut anlamda ise bir ipliğe dizili tanelerden oluşan ve zikir sayısının tespitini sağlamak üzere kullanılan bir nesne olarak bilinmektedir. Çeşitli taşlardan veya tanelerden oluşabilen tesbihin 33, 99 veya 1001 taneli formlarını bulunduğu bilinmektedir. Tesbih için Arapça aynı köke sahip olan "sübha" kelimesi de kullanılmaktadır.

"Günümüzdeki formuyla en erken örnekleri Hinduizm'e kadar götürülebilen tesbih kül-

türü" (Demirci 2011: 532) Güney Amerika kültürlerinden Çin'e kadar pek çok kültürde yer almaktadır.

Tesbih "Budizm ile Asya'da kullanılmış ve Ortadoğu üzerinden de Avrupa'ya kadar yayılım göstermiştir. Hristiyanlık içinde hem Katolik hem de Ortodoks kilise mensupları tarafından kullanılmıştır. Tesbih hemen hemen tüm dünya dinlerinin kullandığı bir ibadet aracı olmuş ise de İslamiyet ile özdeşleştiği görülmektedir." (Tekin 2014: 1009)

Özellikle Allah'ı tenzih ve takdis etmek anlamında kullanılan tesbihin bir araç olarak İslam kültüründe belirli ritüeller çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda İslam kültüründe tesbihin özel bir yeri bulunmaktadır. Ancak bir araç olarak tesbihin İslam kültüründe ne zamandan beri kullanıldığına dair bir görüş birliği bulunmamaktadır. "İslamiyet'in ilk yıllarında insanların tesbih çekerken çakıl taşları, zeytin ve hurma çekirdeklerini iki keseden birine doldurdukları, doludan boşa aktardıkları ve her zikir için taşların dışında ipleri düğümledikleri belirtilmiş, Hz. Muhammet'in zikirlerini parmak eklemleriyle yaptığı ve bu yöntemi tavsiye ettiği belirlenmiştir." (Yılmaz 2012: 2132).

Şiirlerinde sosyal hayata dair unsurları çeşitli bakış açılarıyla kullanan divan şairleri bu bağlamda tesbihe de şiirlerinde yer vermişlerdir. Şiirlerde çoğunlukla dinî bir sembol olarak yer alan tesbih kimi zaman âşığın gözyaşları veya sevgilinin inci dişleri ile ilişkilendirirken kimi zaman ise sevgilinin tuzağının yemi olarak değerlendirmektedir.

Divan şiirinde tesbihin söz konusu edilmesine dair son yıllar önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Kadri H. Yılmaz'ın "Divan Şiirinde Tesbihe Dair" adlı makalesinde dinî bir sembol ve sevgili ile âşıkla ilgili unsurların sembolü olarak tesbihin divan şiirinde yer bulmasına dair önemli tespit ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Bu çalışmanın konusu gereği, divan şiirinde tesbihin zâhid tarafından riyâkârlık unsuru olarak kullanımı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda mezkûr bağlamda tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tesbihin Zâhide, Şarabın Rinde Verilmesi

Divan şiirinde rind-zâhid çatışmasının sembolik unsurlarından biri olarak değerlendirebileceğimiz tesbih-şarap zıtlığına dair bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu bağlamda "tesbih; rind ile zâhid arasındaki çatışmada kullanılan nesnelere biri gibidir. Zâhidin tesbihi ile ilgili beyitlerde genel olarak tesbihin zâhide; meyhane ve şarabın da âşığa ait olduğu belirtilir." (Yılmaz 2012: 2133). Nitekim XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Şeyhülislâm Yahyâ'nın da ifade ettiği gibi zâhid elinde tesbihle, rind ise elinde şarap kadehi ile bilinmektedir.

Birisi sübha aldı ele biri câm-ı mey
Gûyâ ki rind ü zâhidi tahyîr itdiler [G.66/3]

(Ertem 1995: 57)

[Birisi eline tesbih aldı, diğeri (ise) şarap kadehi. Zannedilir ki rind ve zâhiden birini seçmek durumunda bıraktılar.]

Tesbihin zâhîde, şarabın rinde verilmesi ile ilgili olarak XIV. yüzyıl divan şairi Nesimi; insanlara rızklarının verildiği gün zâhîde seccade ve tesbihin, rinde ise Cem'in kadehinin verildiğini ifade etmiştir.

Nahnu razzaknâ gününden kısmet olmuş her kime
Zâhîde seccâde vü tesbîh ü rinde câm-ı Cem [G.261/5]

(Ayan 1990: 237)

[Zâhîde seccade ve tesbih, rinde (ise) Cem'in (şarap) kadehi rızkların verildiği günde kısmet olmuş.]

XVII. yüzyıl şairlerinden Mezâkî de aynı şekilde rindlere muhabbet kadehinin şarabının, zâhidlere ise tesbihin verildiğini ifade etmektedir.

Rindân-ı sebük-rûha mey-i câm-ı mahabbet
Zâhidlere hod sübha-i sad-dâne virilmiş [G.222/4]

(Mermer 1991: 420)

[Hoş sohbet rindlere muhabbet kadehinin şarabı, zâhidlere/sofulara ise yüz taneli tesbih verilmiş.]

XVII. yüzyıl şairlerinden Sükkerî zâhidin tesbih taşımasına şaşırılmamak gerektiğini ifade etmektedir.

Zâhid-i sübha n'ola eylese seccâde be-dûş
Rind-i mey-h^vâreyi câm-ı mey-i gül-gûn Cem ider [G.45/3]

(Tuncer 2016: 59)

[Tesbih (taşıyan) zâhidinin seccadesi omzunda olsa ne olur/ne fark eder. Şarap yiyeceğinin rindi(ni) gül renkli şarap kadehi (taşıyan) Cem(dir) eder/yapar.]

Yukarıda örnek beyitlerden de anlaşılacağı üzere divan şiirinde tesbihin zâhîde, şarabın ise rinde verildiğine dair bir inanışın olduğu görülmektedir.

Divan Şiirinde Zâhîde Dair Riyâkârlık Unsuru Olarak Tesbih

Divan şiirinde zâhidin riyâ tesbihi ile ilgili olarak kullanıldığını tespit ettiğimiz ilk ifade dinî-tasavvufi halk edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan XIII. yüzyıl şairi Yunus Emre'ye aittir. Yunus Emre, ellerinde tesbihle dini konulardan söz edenleri ve ibadeti gösteriş için yapanları eleştirerek söz konusu kişilerin bunu bilinçli olarak yaptıklarını ifade etmektedir.

Sûfiyem halk içinde tesbîh elümden gitmez
Dilüm ma'rifet söyler gönlüm hîç kabûl itmez [G.117/1]

(Tatçı 2005: 156)

[Sufiyim/zâhidim halk arasında elimde daima tesbih vardır. Dilim/ağzım marifetten söz eder, (ama) gönlüm/aklım bunun yalan söylediğimi/olduğunu bilir.]

Yunus Emre'den sonra gelen pek çok şair tesbih, zâhid ve riyâkârlığı aynı beyit içerisinde mezkûr bağlamda kullanmışlardır. Söz konusu şairlerin zâhid ve riyâkârlığa dair ifadelerinde Yunus Emre'den etkilenip etkilenmediklerini tespit etmek oldukça zordur, ancak divan edebi-

yatı şairlerinin kendilerinde önce gelen şairlerin eserlerinden haberdar oldukları malumdur.

Çalışmamızın konusu gereği tespit ettiğimiz beyitlere göre tesbihin ikiyüzlü zâhidler tarafından halkı kandırma yolunda kullanılan bir tuzak olarak görüldüğü beyitler ön plana çıkmaktadır.

XV. yüzyıl divan şairlerinden Ahmet Paşa tesbihin zâhidler tarafından dini kullanma yolunda bir tuzak olarak kullanıldığını ifade etmektedir.

Şikâr-ı zerk edici turfe murg imiş zâhid
Ki düzdü zerk ile tesbîh dâm ü dâne dahi [G. 316/5]

(Tarlan 1992b: 271)

[Zâhid/sofu! Dindar görünme/ikiyüzlülük avı tuhaf/görülmemiş kuş imiş. (Zâhid/sofu) dindar görünme/ikiyüzlülükle tesbihini, tuzağını ve yemini düzdü.]

XVI. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Zati de bir beytinde riyâkâr zâhidin elinde tesbihle herkesi aldatmaya çalıştığını ifade etmektedir.

Ey zâhid-i mürâyî tesbîh elinde dâim
Avlamaga cihânü dâm-ı riyâ kurarsın [G.1048/6]

(Şahinoğlu 1997: 183)

[Ey ikiyüzlü/riyâkâr zâhid/sofu! Her zaman elinde tesbih (var). Dünyayı avlamak/aldatmak için riyâ/ikiyüzlülük tuzağı kurarsın.]

XVI. yüzyılda yaşamış şairlerden biri olan Edirneli Nazmi aşağıdaki beyitte şeyhlerin elindeki tesbihi halkı tuzağa düşürmek için kapan gibi kullandıklarını ifade etmiştir.

Meşâyîh zümresi her biri şimdi elde tesbîhi
'Avâm için idinmiş dâm-ı tezvîr idinüb bir fah [G.1203/4]

(Üst 2018: 759)

[Şeyhler zümresi/topluluğunda bulunanlarının her biri elindeki tesbihi herkes/cahil halk için yalan dolan tuzağında bir kapan etmiş.]

Bir başka beytinde ise Edirneli Nazmi zâhidin tesbih aracılığı ile halkın gönlünü kazanmaya, dolayısıyla halkı aldatmaya çalıştığını ifade etmektedir.

Elinde tutduğu tesbîh-i sûfî
'Avâmun gönli murgın sayda fahdur [G.1699/4]

(Üst 2018: 1009)

[Sufinin/zâhidin elinde tutduğu tesbihi herkesin/cahil halkın gönül kuşunu avlamak için kapandır.]

XVI. yüzyıl şairlerinden Celîlî bir beytinde zâhidin tesbihi tuzak olarak kullandığını ifade etmiştir.

Dâm kılmış dâne-i tesbîhden her yanına
Zâhid-i halvet-nişîni Hak 'aceb kuş eylemiş [G.162/6]

(Kazan Nas 2018: 138)

[Her yanına tesbih tanesinden tuzak hazırlamış. Halvette/yalnız oturan zâhidi/sofuyu Allah aca-
ba/şaşılacak (bir) kuş eylemiş.]

XVI. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Ruhi zâhidin elindeki tesbihi riyâkârlık tuzağı olarak görmektedir.

Esîr-i dâne-i zerk oldı zâhid-i kallâş
Elinde dâm-ı riyâdur çevirdüğü tesbîh [G.102/4]

(Ak 2001:370)

[Kalleş/hilebaz zâhid/sofu riyâ/ikiyüzlülük tanesinin esiridir. Elinde çevirdiği tesbih
riyâ/ikiyüzlülük tuzağıdır.]

Yine XVI. yüzyıl şairlerinden Emrî de aynı şekilde bir beytinde zâhidin tesbihi tuzak ola-
rak kullandığını ifade etmiştir.

Sayyâd-ı hûb zâhid-i halvet-nişînimüz
Tesbihi murg-ı vasla anuñ dâm u dânedür [G.82/4]

(Saraç 2002: 54)

[Güzel avcısı, halvette oturan zâhidin tesbihi, kavuşma kuşuna yem ve tuzaktır. (Yılmaz 2012:
2137)]

Divan edebiyatında XVIII. yüzyılın önemli şairlerinden bir olan Sünbülzade Vehbi riyâkârların (zâhidler) ellerinde tesbihle halkı aldatmak için topladıklarını ifade etmiştir.

Sayd-ı mürğ-i emele halka-i dâm etmişler
Zâhirâ ehl-i riyâ sübha-i sad-dâne çeker [G.61/6]

(Yenikale 2011:396)

[Arzu/emel kuşunu avlamak için tuzak halkası kurmuşlar. Görünüşe göre riyâkârlar/ikiyüzlüler
yüz taneli tesbih çekerler.]

Divan edebiyatında bazı şairler riyâkâr zâhidin tesbih tuzağına düşmeyecekleri ifade et-
mişlerdir. XVI. yüzyılda yaşamış ve Klasik Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden biri olan
Baki bir beytinde zâhidin tesbihine aldanmayacağını söylemektedir.

Dâne-i tesbîhüñe ey zâhid aldanmaz gönül
Mürğ-i zîrek sanma hergiz meyl-i dâm-ı zerk ide [G.461/3]

(Küçük 1994: 385)

[Ey zâhid/sofu/ Tesbihinin tanesine gönül aldanmaz. Onu (gönlü) hiçbir zaman riyâ/ikiyüzlülük
tuzağına meyl edecek sığırcık kuşu sanma.]

Bazı şairler zâhidin riyâkârlık tesbihi ile zevgiline zülfü arasında mecazi bir tezadı ifade
etmişler, kendileri için tek tuzağın sevgilinin zülfü olduğunu ve sevgilinin zülfünü tercih ettik-
lerini söylemişlerdir.

XIV. yüzyıl şairlerinden olan Nesimî tesbihin riyâkârlara ait olduğunu, âşıklar için ise sevgilinin zülfünün yeterli olduğu ifade etmektedir.

Tesbîh ile seccâde çün zerk ehlinün erkândur
Âşıklara zülfün yeter da'vet kılan zünnârına [G.380/8]

(Ayan 1990: 310)

[*Tesbih ile seccade ikiyüzlülerin/riyâkârların yöntemidir/esasidir. Âşıklar için (papaz) kuşağına davet eden/çağırın zülfün yeter.*]

XVI. yüzyılda yaşamış Mostarlı Hasan Ziyâ riyâkâr zâhidin tesbihi ile tuzağa düşmeyeceklerini, kendileri için tek tuzağın sevgilinin zülfü olduğunu ifade etmektedir.

Dâm-ı tesbîh-i riyâya biz mukayyed olmaz
Ehl-i 'aşkuz zâhidâ zülf-i sanemdür dâm-ı 'aşk [G.218/2]

(Gürgendereli 2017:125)

[*Biz riyâ/ikiyüzlülük tesbihinin tuzağına tutulmayız/bağlanmayız. Ey zâhid! Aşk ehliyiz, (bizim için) aşk tuzağı sevgilinin zülfüdür.*]

Divan şiirinde zâhidin riyâkârlık tesbihinin tuzak dışında çeşitli benzetmelerle kullanıldığı birçok beyite de rastlanmaktadır.

XV. yüzyılın ve divan edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Necati Beg tesbihi riyâkârlık bağlamında şeytan oyuncağı olarak nitelendirmektedir.

Câm-ı safâ niyâz ile ömr-i günâh iken
Tesbîh olur riyâ ile şeytân oyuncağı [G.584/4]

(Tarlan 1992a: 411)

[*Neşe/eğlence kadehi yalvarma/dua ile günahın ömrü/mazereti iken ikiyüzlülük/riyâ ile tesbih şeytan oyuncağı olur.*]

XVI. yüzyıl şairlerinden Baki bir beyitte tesbihin siyah tanesini riyâkâr şeyhin/zâhidin yüzüne benzetmektedir.

Sevâd-ı sübha-i sad-dâne şeyh-i sâlûsuñ
Hakîkate nazar olınsa yüzi karasıdır [G.94/3]

(Küçük 1994: 158)

[*Riyâkâr/ikiyüzlü şeyhin yüz taneli tesbihinin siyahına hakiki olarak bakılırsa (şeyhin) yüzünün karasıdır.*]

Yine bir başka beyitte Baki, rindane bir üslupla şarap kadehindeki damlaları tesbihe benzetmiş ve riyâkârlıktan tövbe etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun
Gelinüz zerk ü riyâdan idelüm istigfâr [K.18/24]

(Küçük,1994: 41)

[*Şarap kadehindeki damlalar mercandan tesbih olsun. Geliniz dindar görünme ve*

riyâdan/ikiyüzlülüğten tövbe edelim.]

Çalışmamızda divan şiirinde tesbihin riyâkârlık anlamında kullanıldığı birçok beyit tespit edilmiştir. Çalışmanın hacmi gereği her bir beyit için ayrı birer değerlendirme yapmak mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda aşağıda Divan şiirinde zâhidin riyâ tesbihi ile ilgili olarak kullanıldığını tespit ettiğimiz diğer beyitlerin yer aldığı bir tablo bulunmaktadır.

XV. Yüzyıl	
<i>Ba'zılar halka olup dâne-i tesbîh sayar Sûfi ol zühd degül belki riyâ hurmenidür Necafî [G. 112/5] (Tarlan 1992a: 201)</i>	<i>Bazıları halka halinde toplanıp tesbih tanesi sayarlar/çekerler. Sofu/zâhid ibadet değil, belki, riyâ/ikiyüzlülük harmanıdır.</i>
XVI. Yüzyıl	
<i>'İkd-i Pervîn'i kaçan gösterse çarh-ı bî-emân Beñzer ol tesbîhe kim ehl-i riyâ yanındadır Hayalî [G.144/2] (Tarlan 1992c: 138)</i>	<i>Ne zaman amansız felek Ülker'in /Süreyya'nın ikiyüzlülerin /riyâkârların elinde olan tesbihe benzeyen gerdanlığını gösterse...</i>
<i>Peymâne-i şikesteyi bâdeyle hall kılup Ehl-i riyâyâya sübha-i sad dâne eyledüm Sehabî [G.279/2] (Bayak 2017: 123)</i>	<i>Kırık kadehi şarapla halledip/yıkayıp ikiyüzlülere/riyâkârlara yüz taneli tesbih yaptım.</i>
<i>'Asâ-yıla ele tesbîh alub Nazmî riyâ birle 'Avâm aldamağa idinme tezvîr-ile dâm u fah Edirneli Nazmi [G.1202/5] (Üst 2018: 759)</i>	<i>Ey Nazmî! Eline asâ ve tesbih alıp riyâ/ikiyüzlülük ile herkesi/cahil halkı yalan dolanla tuzağa düşürme.</i>
<i>Zerk ü riyâyı sûfi çü tesbîh ü savma'a Rıdvân kıldı sıdkıla ihlâsda semâ' Ahmed-i Rıdvân [G.358/7] (Çeltik 2017: 319)</i>	<i>Dindar görünme ve riyâ/ikiyüzlülükle mademki zâhid/sofu tesbih ve (ile) ibadet yerinde, Rıdvân doğruluk ve samimiyetle sema' etmiştir.</i>
<i>Tâc u destâr ile sofî taylesânın 'arz ider Rinde ammâ elde bir tesbîh tutmak 'âr olur Hayretî [G.56/4] (Gök 2017: 350)</i>	<i>Taç ve sarıkla sofû/zâhid sarığının ucunu ortaya çıkarır/gösterir. Ancak rind olan kişi elinde bir tesbih tutmaktan utanır.</i>
<i>Başında taylesân u elde sübha mülhidi bekler Her a'zâsından ehl-i zerküñ el-hâsıl riyâ sarkar Filibeli Vecdî [G(N).16/4] (Kavruk ve Selçuk 2009:146)</i>	<i>Başında sarığının ucu ve elinde tesbih ile dinsizleri bekler. Dindar görünme ve riyâ/ikiyüzlülük sahiplerinin kısacası her organından riyâ/ikiyüzlülük sarkar.</i>
<i>Bir elde sübha bir elde ayagumuz vardur Kuyûd-ı zühd ü riyâdan ferâgumuz vardur Gelibolulu Mustafa Ali [G.274/1] (Aksoyak 2018: 638)</i>	<i>Bir elde tesbih, bir elde kadehimiz vardır. Kendini ibadete vermenin/zâhidliğin kurallarından ve riyâdan/ikiyüzlülüğten rahatlığımız/vazgeçme hakkımız vardır.</i>
<i>Zâhidâ çün yüz çevirdün sübha-i sad dânededen Bu riyâdan yeg degül miydi ferâgat eylemek Mostarlı H. Ziyâî [G.244/3] (Gürgendereli 2017:136)</i>	<i>Ey zâhid! Madem ki yüz taneli tesbihten vazgeçtin/yüz çevirdin, bu ikiyüzlülüğü /riyâyı terk etmek daha iyi değil miydi.</i>

XVII. Yüzyıl	
Zâhid bize peymâne yeter sanma tehî-dest Lâzım mı hemân sübha-i mercân elimizde Nef'î [G.110/2] (Akkuş 1993: 334)	Ey zâhit! Elimiz boş sanma, bize kadeh yeter. Sürekli elimizde mercan tesbih olması mı lazım? (Yılmaz 2012: 2133)
Zâhid elünde dâm-ı emel itme sübhayı Tesbihi bâri bir dahı rûz-ı şümâra çek Nabi-[G.453/6] (Bilkan 2011:II/803)	Ey zâhid/sofu elindeki tesbih arzu/emel tuzağı etme. Tesbihi hiç olmazsa bundan sonra sayılı gün için çek.
Âlet-i zerk ü riyâdan kurtulup olduk halâs Biz değışdük bâdeye tesbih ile seccâdemüz Askerî [G.80/5] (Karagöz 1997: 109)	Dindar görünme ve riyâ/ikiyüzlülük vasıtasından/aletinden kurtulduk. Biz tesbihle seccadeyi şarap ile değıştirdik.
Her kaçan tesbîh ile ehl-i riyâ yüz gösterür Rind-i derd-âşâma ol sâ'at belâ yüz gösterür Nadiri [G.44/1] (Külekçi 1985: 243)	Her ne zaman ki tesbih ile ikiyüzlüler/riyâkârlar yüz gösterir/ortaya çıkar, dert/keder içen rind için o saat/anda belâ/felaket yüz gösterir/ortaya çıkar.
Ele sübha aldıkça ehl-i riyâ Belâlar tutar kalb-i nâ-şâdeyüz Nadiri [G.54/2] (Külekçi 1985: 249)	İkiyüzlüler/riyâkârlar ellerine tesbih aldıkça belalar/felaketler gören üzüntülü /kederli kalpleriz.
İdersin sübha-i sad-dâneyi dâm-ı riyâ zâhid Velî ta'n eylemezsen ehl-i 'ışka yüzün ağ olsun Azmizade Haleti [G.620/4] (Kaya 2017: 473-474)	Ey zâhit! Yüz taneli tesbihi riyâ/ikiyüzlülük tuzağı edersin. Fakat, aşk ehline sövmezsen yüzün ak olsun.
Elinde sübha-ı mercân dilinde ta'ne-i rindân Eli ağzına uymaz ta'n ider gör zâhid-i gûlı Nevizade Atayı [G.245/3] (Karaköse 2017: 254)	Elinde mercan tesbih, dilinde ise rindlere sövgü/yergi (var). Eli ağzına uymaz, söver/ayıplar, ahmak zâhide/sofuya bak.
Ne lâzım sübha-i sad-dâne-i zerk ü riyâ elde Giriftâr-ı şikenc-i dâm-ı tezvîr olduğum yokdur Mezakî [G.153/2] (Mermer 1991:375)	Dindar görünme ve riyânın /ikiyüzlülüğün yüz taneli tesbihi lazım değil. Ara bozuculuk tuzağının hilesine tutulmuş değilim.
Sen ey zâhid ne deñlü sübha-gerdân-ı riyâ olsañ Bizüm nagme-pesend-i târ-ı tanbûr olmamız yegdür Mezakî [G.70/6] (Mermer 1991: 324)	Sen ey zâhid/sofu! Sen her ne kadar riyâ tesbihini döndüren olsan da bizim tamburun teli ile nağme/ezgi beğenmemiz /çalmamız daha iyidir.
Sübha-gerdân-ı heves olmaz esîr-i zülf-i yâr Meyl-i tesbîh-i riyâ dil-beste-i zünnâra güc Mezakî [G.42/4] (Mermer 1991: 307)	Heves tesbihini çekenler sevgilinin zülfüne tutsak olmazlar. İkiyüzlülük/riyâ tesbihine meyl/eğilim papaz kuşağıyla gönlünü bağlamış olana zordur.
Sanma zâhid gibi sübhayla riyâ gösterürüz Ele câm-ı mey alup halka safâ gösterürüz Cevrî [G.120/1] (Ayдын 2010: 291)	Zâhid/sofu gibi tesbihle riyâkârlık yaptığımızı zannetme. Elimize şarap kadehi alıp halka neşel/keyif sunarız.
Dil-beste olma zühde ki rindân-ı bî-rîyâ Çok sübhada şerâret-i zünnâr buldular	Sufiliğe/zâhidliğe gönlünüzü bağlamayın ey riyâsız rindler, (zira) çok tesbihte pa-

Cevrî [G.75/3] (Aydın 2010: 103)	<i>pazların kuşağındaki kötülüğü buldular.</i>
XVIII. Yüzyıl	
<i>Sîne sâf olsun heman reyb ü riyâdan zâhidâ Elde tesbîhe bedel câm olsa da mâni' değil</i> Nedim [G.76/2] [Macit 2012: 292]	<i>Ey zâhid! Yürek/sine şüphe ve ikiyüzlülükten temiz/saf olsun. Elde tesbih gibi/yerine kadeh olsa da engel değil.</i>
<i>İstikâmetde 'asâya tayanırdı zâhid Olmasa gerdiş-i tesbîhi riyâyâ dâ'ir</i> Sünbülzade Vehbi [G.83/3] (Yenikale 2011:411)	<i>Tesbihi döndürmesi riyâ/ikiyüzlülük ile ilgili olmasa zâhid/sofu derviş sopasının doğruluğuna dayanırdı.</i>
<i>Bayrama degin câma bedel rindün elinde Tesbîh-i riyâ-pîşe-i sad-dâne çekilsün</i> Yaver [G.137/4] (Üstüner 2017: 124)	<i>Bayrama kadar, kadehe bedel rind meşreblinin elinde yüz taneli, ikiyüzlülüğün simgesi tesbih çekilsin. (Üstüner 2017: 124)]</i>
<i>Halka-i dâm-ı hiyel gösterir ehl-i câha Sübhasın şeyh-i riyâ-pîşe ser-â-pâ çevirir</i> Lazikizade Feyzullah Nafiz [G.261/4] (Demir 2017:298)	<i>Hilelerinin tuzaklarının halkasını makam sahiplerine gösterir. Riyâyâ/ikiyüzlülüğü alışkanlık edinmiş olan şeyh/zâhid tesbihini baştan ayağa çevirir.</i>
<i>Nedir bu sübha-şümâr ile gerdiş-i mînâ Dönerse şeyhe olur mu riyâlara bâ'is</i> Lazikizade Feyzullah Nafiz [G.52/3] (Demir 2017: 190)	<i>Bu tesbih sayan/çeken ile Minaya dönüş (de) nedir. Eğer şeyh dönerse (bu onda) ikiyüzlülüklere sebep olur mu?</i>
<i>Riyâdan bî-riyâ ihlâs ise de çıkma halvetden Ridâ boynunda tesbîh elde zâhid bu mudur üslûb</i> Lazikizade Feyzullah Nafiz [G.29/3] (Demir 2017: 178)	<i>Riyâ/ikiyüzlülük yerine riyâsızlık doğru ise de halvete çekilmeden/yalnız kalmadan vazgeçme. Boynunda örtü/hurka, elinde tesbihle ifade/tarz böyle mi olmalıdır.</i>
<i>Düşmezdi tâze halka-i devr ile mekrine Tesbîhin elde ehl-i riyâ yüz çevirmese</i> Lazikizade Feyzullah Nafiz [G.571/4] (Demir 2017: 458)	<i>Ellerinde tesbihi ile riyâkârlar/ikiyüzlüler yüz çevirmese genç/taze dönen halkası ile hilesine düşmezdi.</i>
<i>Ellere sad-dâm-ı hîle arz eder yüz vech ile Devre çıkmış sübhasın ehl-i riyâ yüz döndürür</i> Lazikizade Feyzullah Nafiz [G.243/3] (Demir 2017: 289)	<i>Ellere hilenin yüz tuzağını yüz türlü şekilde sunarlar. Riyâkârlar/ikiyüzlüler tesbih devr ederek/döndererek yüz döndürürler.</i>
<i>Çok iddi'â-yı zühd ider eşhâsı görmüşüz Bahse gelince sübha vü zünnârı anlamaz</i> Vali [G.124/5] (Okur 2006: 119)	<i>Kendini ibadete adayan çok kişileri gördük. (Ancak) söze/iddiaya gelince tesbihten ve papaz kuşağından anlamazlar.</i>

Sonuç

Bu çalışmada divan edebiyatında çoğunlukla rind-meşreb şairler tarafından zâhidleri yermek amacıyla riyâkârlık sembolü olarak görülen tesbihle ilgili beyitleri tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda divan edebiyatında farklı yüzyıllardan yüzden fazla divan incelenerek zâhidin riyâ tesbihine dair ifadeler tespit edilmiştir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz “zâhidin riyâ tesbihi” konulu beyitlerin birçoğunda eli tesbihli zâhidin özellikle rind-meşreb şairler tarafından bazı şiirlerde olumsuz bir bakış açısı ile söz konusu edildiği görülmektedir. Bu bağlamda kaba sofu bir tip olarak bilinen zâhidin tesbihini insanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak üzere tuzak olarak kullandığı görülmekte ve zâhid bu bağlamda eleştirilmektedir. Bunun dışında riyâkârlık unsuru olarak tesbih çeşitli mecaz ve benzetmelerle de kullanılmaktadır. Her ne kadar incelenen divanların sayısı ve hacmi düşünüldüğü zaman divan şiirinde çok sık kullanılmamış gibi görünse de divan şiirinin hüküm sürdüğü yüzyılların siyasi ve ictimai yapısı göz önüne alındığı zaman mezkûr bağlamda kullanılmış olması bile oldukça önemlidir.

Zâhidin riyâ tesbihi konulu beyitlerde farklı yüzyıllardan şairlerin mezkûr konuda benzer ifadeleri kullandıkları görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada dinî duyguları istismar ederek halkı aldatan eli tesbihli riyâkâr zâhid veya din adamına divan şairinin olumsuz bakışı ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ak, C. (2001), *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*. C: 1-2. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Akkuş, M. (1993), *Nef'î Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018), *Gelibolulu Mustafa Âlî-Divanlar*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Ayan, H. (1990), *Nesimî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydın, H. (2010), *Cevri Divanının Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Bayak, C. (2017), *Sehâbî Dîvânı, İnceleme-Metin*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Bilkan, A. F. (2011), *Nâbî Dîvânı, b.2., C.2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çeltik, H. (2017), *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Demir, H. (2017), *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Demirci, K. (2011), *Tesbih*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.40., s.532-533.

- Devellioğlu, F. (2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayıma Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal), b.22, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ertem, R. (1995), *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gök, S. (2017), *Hayreti Divanı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürgendereli, M. (2017), *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Karagöz, H. (1997), *Askerî Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.
- Karaköse, S. (2017), *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Kavruk, H. ve Selçuk, B. (2009), *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)*, Malatya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Kaya, B. A. (2017), *Azmîzâde Hâletî Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Kazan Nas, Ş. (2018), *Celîlî Divânı (İnceleme-Metin)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Küçük, S. (1994), *Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Külekcî, N. (1985), *Gânî-zâde Nâdirî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkidli Metni*, Kısmen Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum.
- Macit, M. (2012), *Nedîm Divânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Mermer, A. (1991), *Mezâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu.
- Okur, M. (2006), *Divan-ı Vâlî-i Amedî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Pala, İ. (2015), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, b. 15, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2002), *Emrî Divanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık
- Şahinoğlu, A. (1997), *Zatî Divanı'ndaki Soyut Kavramlar (Gazeller Kısmı)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1992a), *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Tarlan, A. N. (1992b), Ahmet Paşa Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992c), Hayâlî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2005), Yûnus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Tekin, K. H. (2014), "Türk-İslam Sanatında Tesbih Üzerine Notlar", Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/10 Fall, p. 1009-1018 , TURKEY.
- Tuncer, E. (2016), Sükkerî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük], Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Türkçe Sözlük (2009), Hzl.: Halük Şükrü Akalın, b.10, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Üst, S. (2018), Edirneli Nazmî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Üstüner, K. (2017), Enderunlu Hasan Yâver: Divan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
- Yenikale, A. (2011), Sünbül-zâde Vehbî, Dîvân, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Yılmaz, K. H. (2012), "Divan Şiirinde Tesbihe Dair", Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/1 Winter, p. 2131-2144, TURKEY.